

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI**

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI**

BOSHLANG'ICH TA'LIMGA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI TATBIQ ETISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI VA RIVOJLANISH OMILLARI

XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMANI

MATERIALLARI

- 1-синф якунида 4-5 та шеърни ёддан айтиб бера олиш, эртак, топишмоқ, тез айтишларни билишлари лозим;
- 2-синф якунида 5-6 та шеърни ёддан билишлари, эртак, топишмоқ, мақол, кўшиқларни бир-биридан фарқлай олишлари лозим;
- 3-синф якунида 7-8 та шеърни ёддан билишлари, эртак, топишмоқ, мақол, кўшиқ, шеър, ҳикоя каби адабий тушунчалар ҳақида билишлари лозим;
- 4-синф якунида 8-10 та шеърни ёддан билишлари, эртак, топишмоқ, мақол, кўшиқ, шеър, ҳикоя, қисса каби адабий тушунчаларга таъриф бера олишлари лозим.[8,33]

Кўринадикки, 3-4-синфга келиб ўқувчилар ҳар хил жанрдаги бадиий асарлар қурилиши тўғрисида яхлит тасаввурга эга бўлишлари талаб этилади. Чунки асарда тасвирланган воқеа ва қаҳрамонларнинг узвий алоқада ёритилиши асар сюжети ва композициясида яхлитликни, изчилликни юзага келтиради. Асарнинг ана шундай ички қурилишини тушунсагина, ўқувчи у ҳақда мантиқли фикр юритади; асарни таҳлил қилиш учун тўғри йўналиш олади. Зеро, тўғри тасаввурдан аниқ мулоҳаза юзага келади. Шу боис бошланғич синф ўқитувчиларида ўқув дастурида алоҳида мавзу сифатида кўрсатилмаган бўлса-да, 3-4-синфдан бошлаб бадиий тасвир воситаларининг асарда тутган ўрни, вазифасига доир адабий тушунчаларни аста-секин шакллантириб бориш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

«ЎҚИШ КИТОБИ» ДАРСЛИКЛАРИДАГИ ВАТАН МАВЗУСИ ИЛМИЙ-ОММАБОП АСАРЛАРНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

**А.Р.Ҳамроев (Ўзбекистон)
С.Бахтиёрова (Ўзбекистон)**

***Аннотация.** Дарсликлардан жой олган матнлар жанрий жиҳатдан ранг-баранг: эртаклар, шеърлар, дostonлардан парча, мақоллар, латифалар, масаллар, топишмоқлар, тез айтишлар, ҳадислар, ривоятлар, ҳикоялар, фантастик ва илмий-оммабоп асарлардан парчалар берилиши жуда яхши, албатта. Лекин танланган асарлар юқорида қайд этилган илмий-методик талабларга қай даражада жавоб беради, деган савол кишини ўйлантириб қўяди.*

«Ўқиш китоби» дарсликларида Ватан мавзуси илмий-оммабоп асарлар, шеърлар, эртаклар, ҳикоялар мисолида ёритилган. Ватан мавзусидаги илмий-оммабоп асарлар ўқувчиларнинг тарихий воқеалар ва саналар – ўтмишимиз ҳамда ҳозирги тараққиётимиз ҳақидаги тушунчаларни бойитади. Жумладан, «Ўзбекистон – Ватаним маним» бўлимига 1-синфда 1 та, 2-синфда 4 та, 3-синфда 1 та, 4-синфда 2 та илмий-оммабоп асар берилган.

1-синфда Ватан мавзусига оид «Буюклар Ватани» илмий-оммабоп асари ўрганилади. Матн устида ишлаш учун қуйидаги саволлар киритилган: «Амир Темур она юртини қандай эъзозлаган?», «Буюк боболаримиз ҳақида нималарни билиб олдингиз?». Шу ўринда «Ўзингиз яна қайси буюк боболаримиз ҳақида эшитгансиз?, Улар ҳақида айтиб бера оласизми?» каби саволлар ҳам берилса, ўқувчиларнинг мустақил фикрлашларига 1-синфдан замин яратилган бўлар эди, деб ўйлаймиз.

4-синф дарслигида ватан мавзусида «Мангуликка татигулик кун» номли илмий-оммабоп асар киритилган. Мазкур асарлар мазмун жиҳатдан талаб даражасида. Аммо берилган баъзи савол-топшириқлар айрим мулоҳазаларга чорлайди. Масалан, Сафар Барноевнинг «Мангуликка татигулик кун» мақоласини ўрганиш учун берилган «Президентимиз И.Каримовнинг «Юксак маънавият – енгилмас куч» китобида буюк мутафаккир ва алломалардан Исо Термизий, Имом Бухорий, Имом Мотуридий, Абдулхолик Гиждувоний, Мусо Хоразмий, Аҳмад Фарғоний, Мирзо Улуғбек, Бурҳониддин Марғилонийлар ҳақида гапирилади. Сиз ўқиган матнда улардан кимлар ҳақида сўз юритилган ва улар ҳақида нима дейилган» типидagi савол-топшириқлар кичик мактаб ёшидаги ўқувчининг ёш хусусиятларини ҳисобга олганда, бирмунча мураккаб. Бунинг ўрнига «Асарда буюк аллома боболаримиз ҳақида нима дейилган?, Матндан шу ҳақдаги ўринларни топиб ўқинг» каби топшириқлар берилиши мақсадга мувофиқдир.

Истиклол туфайли халқимиз янги тарихий даврга қадам қўйди. Бу – албатта, таълим тизимига, жумладан, бошланғич синф ўқиш дарсларининг мақсад ва вазифаларига янгича ёндашишни тақозо этади. Ушбу дарсликлар олдига бир қатор талаблар қўйилди. Мазкур талаблардан бири, унда берилган савол-топшириқлар ўқувчини фаол ишлашга, шунингдек, мустақил ва ижодий фикр юритишга ўргатадиган шаклда тузилмоғи зарур.

Шундай экан, бошланғич синф «Ўқиш китоби» дарсликлари ҳам белгиланган талабларга мувофиқ бўлиши керак. Шу нуқтаи назардан, биз «Ўқиш китоби» дарсликларидаги савол-

топшириқларни ўқувчиларни изланишга ўргатиш жиҳатдан қуйидаги гуруҳларга бўлишни лозим топдик:

1. Қайта хотирлаш типигаги савол-топшириқлар.
2. Қисман изланувчанлик типигаги савол-топшириқлар.
3. Ижодий типдаги савол-топшириқлар.
4. Адабий тушунчаларни англаш типигаги савол-топшириқлар.

1-синф «Ўқиш китоби»ни таҳлил қилиб, дарсликка киритилган савол-топшириқлар, асосан, **қайта хотирлаш** типига мансублигининг гувоҳи бўлди. Дарҳақиқат, биринчи синф ўқувчиларининг ёш хусусиятлари фақат асар воқеаларини қайта эсга олиш асосида саволларга жавоб беришни талаб этади.

2-синф «Ўқиш китоби»даги савол-топшириқлар эса асосан қайта хотирлаш ва қисман изланувчанлик типига мансуб. Масалан, **қайта хотирлаш** типигаги савол-топшириқларга ватан мавзусида ўрганиладиган асарлардан сўнг «Ватанимиз қандай ном билан аталади?, Ўзбекистонда қандай шаҳарлар бор экан?, Тошкент қандай шаҳар?, Нима учун Тошкентни тинчлик ва дўстлик шаҳри деймиз?, Каптар қафасдан қутулиб қайси томонга учди?, Кишилар нима қилмоқчи бўлдилар?, Ўқитувчи нималар ва кимлар ҳақида гапириб берди?» каби, **қисман изланувчанлик** типигаги савол-топшириқларга «Қайси бекатларнинг номини биласиз?, Ҳикоят қандай яқунланган?, Ватанимиз озодлиги учун курашган инсонлардан яна кимларни биласиз?, Шеърда Амир Темурнинг қандай хислатлари ифодаланган?, Улугбекнинг қандай фазилатлари бўлган?» каби савол-топшириқларни киритиш мумкин. Лекин мазкур мавзуга оид шеърлардан сўнг фақат шеърни ёд олиш топшириғи берилган. Бизнингча, бу ерда шеър матнини таҳлил қилишга ёрдам берувчи савол-топшириқлар ҳам тавсия қилиниши керак эди.

3-синф «Ўқиш китоби» дарслигида савол-топшириқларнинг қуйидаги типларини кузатиш мумкин. Жумладан, ватан мавзусига оид матнлардан сўнг берилган «Гербдаги рамз ва тимсоллардан нималарни билиб олдингиз?, «Герб» сўзи ниманинг белгисини англатади?, Бобомиз Амир Темур давлати байроғи қайси рангда эди?, Донолар нега кенгаш қилишди?, Адолат қандай қарор топди?, Тошкентга қайси иншоотлар зеб бериб турибди?, Олим – фаришталарнинг истаги нималардан иборат эди?, Нима учун оқил киши ҳаммани донишманднинг ҳузурига боришга маслаҳат берди?, Донишманд қайси фариштанинг фикрини маъқуллади?, Рустам ака тўғон ҳақида ўқувчиларга нималарни сўзлаб берди?, Ўқувчилар қайси балиқларни катер тагига жойлашди?» каби савол-топшириқлар қайта хотирлаш типига мансуб бўлса, «Матндаги *зиёда* сўзи ўрнида яна қандай сўз ишлатиш мумкин?, Нима учун Тошкент дўстлик шаҳри деб аталади?, Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашда сизнинг вазифангиз нимадан иборат?, Сиз ўз тилингизни севасизми?, Нима учун?, Ўқитувчи она тилимизнинг бойлигини нега боғ билан қиёслайди?» каби ижодий типдаги баъзи савол-топшириқлар ҳам кўзга ташланади.

4-синф «Ўқиш китоби»да **қайта хотирлаш** типига оид савол-топшириқлар бирмунча камроқ киритилган. Улар қуйидагича: «Дехқонбобо поездда кимларни учратди? Ўқувчилар унга нималар ҳақида гапириб беришди? Илм ақли пешлаши ҳақида шеърда нима дейилган? Самад қишлоғининг харитасида нималарни тасвирлади? Ўқувчилар нима устида тортишиб қолишди?» каби.

Қисман изланувчанлик типигаги савол-топшириқлар «Мустақиллик қайтариб берган алломалардан кимларни биласиз?, Шеърдаги «серқуёш ўлка» иборасини қандай сўзлар билан алмаштириш мумкин?, Шеърдан ўзбек халқининг меҳмондўстлиги ҳақидаги ўринларни топинг. Матндан Дехқонбобонинг Ватан ҳақида айтган гапларини топиб ўқинг» тарзида берилган.

Ижодий типдаги савол-топшириқларни ҳам кўплаб учратиш мумкин. Масалан, «Отаналарни эъзозлашнинг сабаби нимада?, «Ўзбекистон – келажаги буюк давлат» деганда хаёлингизга нималар келади?, Ватан деганда хаёлингизга нималар келади? Қандай кишиларни мард деса бўлади?» сингари.

Адабий тушунчаларни англаш типигаги савол-топшириқлар мазкур бўлимда берилмаган.

Юқорида қайд қилинган таснифга кўра 1-синф «Ўқиш китоби»да матнлардан сўнг асосан қайта хотирлаш типигаги саволлар берилгани аниқланди. Фақатгина бўлим юзасидан ўтказиладиган такрорлаш дарслари учун савол-топшириқлар тавсия қилинган.

2-синфда **қайта хотирлаш** типигаги савол-топшириқлар 68 фоизни, **қисман изланувчанлик** типигагилари 22 фоизни, **ижодий** типдаги савол-топшириқлар 10 фоизни ташкил этади.

3-синфда тавсия қилинган савол-топшириқларнинг 60 фоизи 1-, 22 фоизи 2-, 12 фоизи 3-, 6 фоизи 4-типга мансублиги аниқланди.

4-синфда **қайта хотирлаш** типдаги савол-топшириқлар 40 фоизни, **қисман изланувчанлик** типдаги савол-топшириқлар 20 фоизни, **ижодий** типдаги савол-топшириқлар 28 фоизни, **адабий тушунчаларни англаш** билан боғлиқ савол-топшириқлар 12 фоизни ташкил қилади.

Таҳлилдан кўринадики, бошланғич синф «Ўқиш китоби» дарсликларида ўқувчини мустақил ишлаш, фикрлашга ундовчи ижодий характердаги савол-топшириқлар нихоятда оз миқдорни ташкил этади. Ҳозирги кунда «Ўқиш китоби» дарсликларида савол-топшириқларнинг деярли 70-75 фоизи билимларни қайта хотирлаш ва қисман изланишни талаб этадиган савол-топшириқлардир. Дарсликларга шу хилдаги савол-топшириқларнинг кўплаб берилиши ўқувчиларнинг мустақил фикрлаши ҳамда фаоллигига салбий таъсир кўрсатади.

Бошланғич синф ўқувчиларига бериладиган савол-топшириқларнинг тузилиши содда ва ихчам бўлиши талаб этилади.

Шу билан бирга, 1-синф «Ўқиш китоби»да Ойбекнинг «Алишернинг ёшлиги» номли ҳикояси бор. Айнан шу асар 4-синф «Ўқиш китоби»да ҳам мавжуд. 1-синфда ўрганиладиган асар воқеаси 4-синфда ўрганиладиган ҳикоя мазмунига киритилган. Дарсликларда бундай ҳолатларнинг учраши, биринчидан, таълимнинг узвийлик ва узлуксизлик тамойилининг бузилишига сабаб бўлади, иккинчидан, ўқувчиларнинг бир хил асарни икки мартаба ўқиши ўқишга бўлган қизиқишини сусайтиради.

Шу ўринда ҳақли савол туғилади: бошланғич синфларнинг ўқиш дарслари жараёнида самарадорликка эришиш, шунингдек, ўқувчиларда адабий тушунчаларни шакллантириш йўлида қандай ишлар амалга оширилмоқда? Умумий ўрта таълим мактаблари бошланғич синф ўқитувчиларининг адабий тушунчалар ва уларнинг моҳияти борасидаги назарий, шунингдек, технологик ёндашув асосида ўқиш дарсларини ташкил этишга имкон берувчи амалий кўникма ва малакаларнинг шаклланганлик даражаси бугунги кун талабларига жавоб берадими?, ўқитувчиларда ўқиш дарсларини ноанъанавий шакл, метод ва воситалар ёрдамида ташкил этишга нисбатан ижодий муносабат шаклланганми?

Тадқиқот муаммоси юзасидан олиб борилган изланишлар ўқиш дарсларида суҳбат методидан ўқувчи фаолиятини мустақил изланишлар тизимига солишда фойдаланиш мумкинлигини кўрсатди. Бундай йўл изланиш методига хос усуллардан фойдаланишни талаб этса-да, ўқитувчи суҳбат усулларини ҳам узвийликда қўллаши натижасида масала теварагида фикр кўзғатувчи вазиятлар яратишга эришади. Бундай суҳбатда ўқувчи мустақил фаолият юритиб, кузатганлари, йиққан маълумотлари, тўплаган хулосалари билан иштирок этади.

Изланиш методи ўқувчини қўйилган муаммони мустақил изланишлар орқали ўзича ҳал қилишга тайёрлайди, ўз мулоҳазаларини изчил тарзда хулосагача давом эттириб, таҳлил ва тадқиқ қилиш малакасини шакллантиради. Ўқувчи суҳбатда ўз қарашлари, мулоҳаза-муҳокамаси асослари, далилланган хулосалари билан иштирок этади. Демак, бундай метод қўйиладиган саволлар характери ўқувчи фаразларини тасдиқлашга, таҳлилга йўналтирувчи, таққослашга ундовчи бўлиши керак. Муҳокама юритиш бу методнинг ўзаги эканини диққат марказида тутиш талаб этилади.

Таҳлил методидан фойдаланганда ҳам саволлар, кўрсатмалар, топшириқлар тартиби аввалдан изчил тарзда шакллантирилади. Таҳлилга тортилган матнни ўрганишга йўналтирувчи савол-топшириқлар ўқувчининг ижодий имкониятларини аниқлашга ёрдам беради. Айни чоқда матнни ўзлаштириш имкониятларини кенгайтиришга, малакани такомиллаштиришга таъсир кўрсатиши кўзда тутилади. Шу сабабдан савол-топшириқлар ҳар бир ўқувчининг ана шундай индивидуал имкониятлари даражасига қараб тузилади. Бу методдан бадиий асарни ўрганишда, таҳлил қилишда, билимларни мустаҳкамлашда фойдаланилади. Бу метод муаммоларни ҳал этишда ўқувчининг ўз-ўзини текшириши, ижодий имкониятлари ривожини учун хизмат қилиши аниқ.

БАДИЙ МАТНЛАРДАГИ ФОНЕТИК, ЛЕКСИК БИРЛИКЛАРНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ПРАГМАТИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ ЎСТИРИШ

Ю.Пўлотова (Ўзбекистон)

О.Иголмасова (Ўзбекистон)

Аннотация. Инсоният тафаккурининг олий маҳсули сифатида таърифланишига ҳақли бўлган бадиий ижод (бадиий матн) тилнинг имкониятлари, қудрати ва нафосатини намоён қилувчи эстетик ҳодиса саналади, яъни у ўзига хос эстетик вазифа бажаради. “Тилнинг бу

N. G. Dilova. O'QUVCHILARI BILIMINI FORMATIV BAHOLASH - TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI.....	262
R.X.Jumayev, D.A.Ubaydullayeva. ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI SAVODLI YOZISHGA O'RGATISH USULLARI	265
Ю.Пўлотова, Ж.Рамазонова. БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИНИНГ ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШ	267
А.Р.Ҳамроев, Х.Эргашева. СИНФДА ВА СИНФДАН ТАШҚАРИ ЎҚИШ ДАСТУРИНИНГ МАЗМУНИ	268
А.Р.Ҳамроев, С.Бахтиёрова. «ЎҚИШ КИТОБИ» ДАРСЛИКЛАРИДАГИ ВАТАН МАВЗУСИ ИЛМИЙ-ОММАБОП АСАРЛАРНИ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ.....	271
Ю.Пўлотова, О.Итолмасова. БАДИИЙ МАТНЛАРДАГИ ФОНЕТИК, ЛЕКСИК БИРЛИКЛАРНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ ОРҚАЛИ ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ПРАГМАТИК КОМПЕТЕНЦИЯСИНИ ЎСТИРИШ.....	273
Ю.Пўлотова, О.Итолмасова. БОШЛАНҒИЧ СИНФ ЎҚУВЧИЛАРИДА АДАБИЙ ТУШУНЧАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ	275
А.Р.Ҳамроев, Г.Жумаева. ЎҚИШ ДАРСЛАРИДА БАДИИЙ МАТН УСТИДА ИШЛАШ.....	277
Z.T.Sharopova. BOSHLANG'ICH SINF TECHNOLOGIYA DARSLARINI GENDER TENGLIK VA FARQLAR ASOSIDA TASHKIL ETISH METODIKASI.....	278
M.A.Uktamova. "THE IMPORTANCE OF THE AUTHOR'S FAIRY TALE AND FOLKLORE IN PRIMARY SCHOOL LESSONS"	280
M.J. Turdiyeva, G. M. Davronova. TA'LIMDA INDIVIDUAL YONDASHUVLI TECHNOLOGIYANING AFZALLIKLARI.....	282
Э.Паноев. МУЛКНИ ҚАСДДАН НОБУД ҚИЛИШ ЁКИ УНГА ЗАРАР ЕТКАЗИШ ЖИНОЯТЛАРИНИНГ ТЕРГОВ ҚИЛИШ ХУСУСИЯТИ	284
Shazadayev Farhod. BOSHLANG'ICH TA'LIMYDA AXBOROT TECHNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING INNOVATION USULLARI HAQIDA.....	285
Э.Паноев. МУЛК ҲУҚУҚИ-ДАХЛСИЗ ҲУҚУҚ.....	289